

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

Вашуленко О. В.

науковий співробітник

Інститут педагогіки НАПН України

м. Київ, Україна

У Державному стандарті початкової освіти зазначено, що вимоги до обов'язкових результатів навчання розроблено на основі компетентнісного підходу до навчання, в основу якого покладено ключові компетентності, визначені Законом України «Про освіту» з урахуванням Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради ЄС для освіти упродовж життя. До них належить «вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко й аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовияву, готовність уживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях» [1].

Отже, розвиток мовлення учнів початкових класів, формування в них комунікативно-мовленнєвих умінь, які є одними з найважливіших умінь сучасної особистості, набуває особливого значення.

Формування комунікативно-мовленнєвих умінь – це процес становлення і формування мовленнєвої особистості у процесі взаємодії, комунікації і спілкування її з іншими мовцями в різних мовленнєво-комунікативних ситуаціях; включення мовця в різні види мовленнєвої діяльності, спрямовані на реалізацію завдань навчання, пізнання, спілкування.

Особливість цього процесу полягає в тому, що комунікативно-мовленнєва діяльність молодших школярів є їхньою власною діяльністю, яка породжується потребами і запитамі дітей цього вікового періоду. Тому формування й удосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь на уроках літературного читання має відбуватися в реальному спілкуванні учнів із дорослими й однолітками. З огляду на це важливо дбати про те, щоб комунікативно-

мовленнєва діяльність учнів була внутрішньо і ситуативно вмотивованою. За цієї умови учні природно оволодіватимуть способами комунікативної взаємодії з дорослими й однолітками, здатністю сприймати, розуміти, планувати, породжувати і контролювати власне мовлення.

У доборі методів, прийомів і форм навчання для формування комунікативно-мовленнєвих умінь необхідно враховувати мету, зміст, етап навчання, вікові й індивідуальні особливості учнів, їхній рівень мовленнєвого розвитку, пізнавальні потреби, інтереси, прагнення.

У методиці розвитку зв'язного мовлення чітко окреслилися такі групи методів розвитку мовлення: *імітаційні, комунікативні і метод конструювання тексту* [3, с. 316-318].

Імітаційні методи (методи наслідування) ґрунтуються на тому, що мова передається з покоління в покоління і засвоюється дитиною шляхом наслідування. У школі зразками для наслідування стають літературні твори. Різні за змістом, жанрами, стилями, вони дають можливість активізувати всі пласти лексики, усі типи синтаксичних конструкцій. Текст-зразок виконує роль основної складової в загальному широкому потоці мовного впливу на дітей – впливу мовленнєвого середовища на формування мовного чуття.

Імітативні методи на уроках літературного читання охоплюють: аналіз зразків текстів, синтез власних мовних конструкцій, пошукову діяльність — добір слів та інших мовних засобів, моделювання зразків текстів, конструювання за моделями речень і текстів, узагальнення, усні перекази.

Комунікативні методи ґрунтуються на комунікативній функції мови, тобто її призначенні бути засобом спілкування, комунікації, а також самовираження. Зазначені методи спрямовані на формування системи вмінь самостійно продукувати висловлювання (починаючи з окремих реплік і закінчуючи текстом) з певною комунікативною метою. Виділяють сім груп таких умінь: 1) уміння, пов'язані з темою твору, її розумінням і розкриттям; 2) уміння підпорядковувати свій твір певному задуму, виражати в ньому свою думку, позицію, емоції, ставлення; 3) уміння збирати, накопичувати матеріал, розмежовувати головне й другорядне відповідно до теми і задуму; 4) уміння систематизувати матеріал,

обдумувати й складати план, працювати над композицією; 5) уміння у сфері мовної підготовки тексту; 6) уміння будувати текст, в усній формі імпровізувати, в письмовій — записувати без помилок, ділити на абзаци; 7) уміння вдосконалювати написане, редагувати.

Метод конструювання тексту ґрунтується на дидактичній закономірності: нові уміння і способи діяльності учня формуються на основі правил, закономірностей, тобто теоретичній базі. Тому зазначений метод передбачає застосування теоретичних знань з орфоепії, орфографії, лексики, граматики, стилістики. Реалізується цей метод значною кількістю прийомів і типів завдань. Прийоми розподіляються по групах: словникова робота (тлумачення значень слів, добір антонімів і синонімів, робота зі словниками тощо); робота над словосполученнями (складання словосполучень з конкретним словом, перевірка сполучуваності слів на основі мовного чуття і т. ін.); робота над реченням (складання, інтонування, редагування речень тощо); логічна робота (побудова узагальнень, міркувань, доведень, виправлення логічних помилок у тексті тощо); вправи з теорії тексту (відпрацювання типів зв'язку в тексті, складання текстів різних типів і стилів тощо).

Усі три групи методів існують у тісному взаємозв'язку, доповнюють одна одну і в поєднанні складають основу системи розвитку мовлення молодших школярів.

Аналіз науково-методичної літератури дозволив узагальнити і визначити напрями комунікативно-мовленнєвого розвитку молодших школярів на уроках літературного читання. Коротко зупинимось на них.

Фонетико-орфоепічна робота на уроках літературного читання сприяє засвоєнню правильної вимови звуків рідної мови, усуненню вимови окремих звуків, які зумовлені діалектичними, просторічними та фізіологічними причинами, допомагає подолати психологічний бар'єр, повільних реакцій у діалозі, пасивності, сором'язливості [4, с. 211]. Крім того, читаючи твори молодші школярі засвоюють тисячі нових слів і нові значення відомих їм слів, граматичні форми і конструкції, мають можливість навчитись уживати ті чи ті мовні засоби в певних мовленнєвих ситуаціях.

Важливим видом роботи з розвитку мовлення учнів є словникова робота у зв'язку з читанням, яка сприяє глибокому усвідомленню змісту твору. Словникова робота на уроках читання спрямована на збагачення активного словника; уточнення словника (включення слів у контекст, робота із синонімами і антонімами, контекстуальними синонімами, вживання паронімів, засвоєння багатозначності, фразеологізмів); активізацію словника (включення слів у словосполучення і речення); відбір словника для вивчення і включення у мовлення; користування різними способами семантизації слів; оволодіння прийомами коригування тексту тощо. Крім того, словникова робота у зв'язку з опрацюванням тексту сприяє розумінню слів і образів, що вони позначають, уявлень, понять у тексті; забезпечує практичне розкриття основних якостей українського мовлення – точності, влучності, яскравості, образності; навчає не лише розуміти слова і співвідносити з ними визначені уявлення, але і вживати слова у зв'язному, живому мовленні.

Значною мірою сприяють збільшенню мовленнєвої практики молодших школярів уявлення про тему, ідею, жанрову специфіку твору, сюжет, композицію, засоби художньої виразності.

Аналіз образного й емоційного змісту твору, зображувальних засобів, використаних у ньому (мова, структура, образність, жанрові і стилістичні особливості), допомагають не тільки цілісному сприйманню твору, а й сприяють розумінню мотивів, вчинків героїв, причин і взаємозв'язків; породжують у молодших школярів переживання, співчуття, емоційне сприйняття чи відхилення позиції автора, його критеріїв добра, зла, прекрасного; пробуджують у дитини відповідні почуття, викликають співпереживання героям; створюють у дитини уявлення про літературне багатство.

Виховання культури сприймання твору сприяє розвитку спостережливості, накопиченню емоційного досвіду, розширенню образних уявлень, формуванню вмінь помічати засоби художньої виразності тощо.

На уроках літературного читання створюються також широкі можливості для практичного ознайомлення дітей зі стилями мовлення, засвоєння особливостей різних типів текстів (описи, розповіді, міркування), специфіки

побудови речень у кожному з них, способи розвитку думки, забезпечення зв'язності фрагментів тощо.

Опрацьовуючи художню літературу, учні розвивають якості мовлення (змістовність, логічність, точність, багатство мовних засобів, ясність, виразність, правильність) та вчаться користуватися засобами мови, тобто говорити правильно з урахуванням ситуації спілкування.

Отже, нами з'ясовано особливості комунікативно-мовленнєвого розвитку молодших школярів на уроках літературного читання.

Література

1. Кабінет Міністрів України (2018, Лют. 21). Постанова № 87, Про затвердження державного стандарту початкової освіти. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п>

2. Типова освітня програма для учнів 1–2 класів [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>

3. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 364 с.

4. Коваль Г. П., Деркач Н. І., Наумчук М. М. Методика викладання української мови: навч. посіб. для студ. пед. ін-тів, гум. ун-тів, пед. коледжів. Тернопіль: Астон, 2008. 287 с.

5. О. Я. Савченко, *Методика читання у початкових класах*. Київ, Україна: Освіта, 2007.